

DISKUSIE

Návrhy na doplnenie a spresnenie pravidiel prepisu z ukrajinskej grafickej sústavy do slovenskej grafickej sústavy

RADOVAN GARABÍK – AGÁTA KARČOVÁ

V Pravidlách slovenského pravopisu (PSP) z r. 2000 sú formulované pravidlá na prepis textov z iných grafických sústav do slovenskej grafickej sústavy. Pravidlá určujúce prepis (transkripciu) z ukrajiničiny do slovenčiny sú v PSP zhrnuté v prehľadnej tabuľke na s. 79. V týchto pravidlách sme zaregistrovali niektoré nepresnosti a nevhodné interpretácie.

Nasledujúce podkapitoly venujeme návrhom, ktoré môžu pomôcť pri systematizácii a dôslednejšom prepise z ukrajiničiny do slovenčiny s osobitným zreteľom na špecifiká oboch grafických sústav v úzkom vzťahu s fonematickou štruktúrou oboch jazykov. Naše návrhy sa v maximálnej možnej miere snažia nasledovať princípy existujúceho prepisu z ukrajiničiny (ako aj z iných, v PSP uvedených slovanských jazykov používajúcich azbuku).

Doplnenie písmena *r*

V tabuľke chýba písmeno *r* (vyslovujeme [g]). Táto graféma bola do roku 1933 súčasťou ukrajinskej azbuky, potom bola pod politickým tlakom zrušená a namiesto nej sa používala graféma *z*. V roku 1990 sa graféma *r* opäť zaviedla do grafickej sústavy ukrajinského jazyka. Aj napriek skutočnosti, že v ukrajinskej lexike je *r* zriedkavé a hláska [g] sa vo výslovnosti často zamieňa s hláskou [h], písmeno *r* je podľa súčasného oficiálneho ukrajinského pravopisu rovnocenným členom grafickej sústavy ukrajinského jazyka. Z toho dôvodu by bolo vhodné zaradiť ho do prepisovej tabuľky a malo by sa jednoznačne prepisovať písmenom *g*. Ako príklad uvádzame meno *Василь Гренджа-Донський*, ktorého prepis je najvýstižnejší v tvare *Vasyľ Grendža-Donskyj*.

Dvojica písmen *bo*

Mäkký znak v ukrajinčine palatalizuje predchádzajúcu spoluhlásku. V PSP sa neuvádza nijaké pravidlo na prepis mäkkého znaku (*ь*), ak za ním nasleduje samohláska *o*, preto musíme písmená *bo* prepisovať osobitne ako dva nezávislé znaky, čo vedie podľa existujúcich pravidiel k prepisom ako *сього* – *soho*, namiesto presnejšieho *sioho*¹ (zohľadňujúce palatalizáciu spoluhlásky *s*).

Navrhujeme doplniť do tabuľky prepis skupín *дбо*, *тбо*, *нбо*, *лбо* ako *ďo*, *ťo*, *ňo*, *ľo*, prepis *bo* po iných spoluhláskach ako *io*.

Prepis *ю, я*

Podľa PSP sa znak *ю* prepisuje ako *ju*, *iu*, *u*, znak *я* ako *ja*, *ia*, *a*, výber jedného z týchto variantných zápisov v konkrétnom prípade závisí od predchádzajúceho znaku v slove, pričom v tabuľke sa pri polohe znaku znovu odkazuje na pravidlá pre ruštinu. V ruskom prepise nie je, samozrejme, spomenutý ukrajinský apostrof, a tak v prípade, že *ю* alebo *я* nasleduje po apostrofe, nám pravidlo „ako v ruštine“ nič nepovie. Navrhujeme pridať pravidlo, že po apostrofe sa *ю, я* prepisujú ako *ju, ja*, napríklad *Кам'янка* – *Kamjanka*, *Мін'юст* – *Minjust*.

Prepis ukrajinského apostrofu

Znak *'* (apostrof) sa v ukrajinčine používa po spoluhláskach, ak za nimi nasleduje *я, ю, є, і*, ktoré bez použitia apostrofu palatalizujú predchádzajúcu spoluhlásku. My však chceme práve apostrofom medzi nimi naznačiť, že v danom prípade nenastáva palatalizácia a predchádzajúca spoluhláska sa vyslovuje tvrdo. Apostrof má teda takú istú funkciu ako tvrdý znak (*ь*) v ruštine. Uvedený príklad *слов'янський* – *slovianskyj* chybne naznačuje palatalizáciu hlásky [v] (pozri predchádzajúci odsek), odporúčame ho zapísať radšej ako *slovjanskyj*.

Prepis *є*

Písmeno *є* sa v pravidlách prepisuje iba ako *je* bez ohľadu na predchádzajúcu spoluhlásku. Vzhľadom na to, že *є* podobne ako *ю, я* palatalizuje predchádzajúcu spoluhlásku, odporúčame rozlíšiť prepis rovnakým spôsobom ako pri *ю, я*. Prepis *є* po spoluhláskach okrem *д, т, н, л* by mal byť *ie*;

¹ *СОГО* je (okrem prepisu názvu známej londýnskej štvrte do ukrajinčiny) ukrajinské občianske združenie pôsobiace v meste Sumi. *Сього* je ukazovacie zámeno (toho).

po apostrofe by sa malo prepisovať ako *je*; po samohláskach a na začiatku slova ako *je*. Po spoluhláskach *д, м, н, л* nastáva problém s prepisom písmena *e*, ktoré v ukrajinčine predchádzajúcu spoluhlásku nezmäkčuje, tento rozdiel však nie je možné vyjadriť v štandardnom slovenskom pravopise, keďže v ňom písmeno *e* signalizuje zmäkčenie predchádzajúcej spoluhlásky. Po spoluhláskach *д, м, н, л* sa našťastie *ε* nevyskytuje často, preto môžeme vo väčšine prípadov predpokladať, že prepísané *de, te, ne, le* boli pôvodne písané ako *δε, με, νε, λε* a v origináli sa vyslovujú tvrdo. Ako príklad môžeme doplniť do pravidiel názov *Севе́родо́нецьк* – *Sieverodoneck*. Všimnime si, že na rozdiel od ruštiny naznačujeme palatalizáciu spoluhlások iných ako *d, t, n, l* aj pred písmenom *e* použitím dvoch písmen *ie* – takáto palatalizácia je v ukrajinčine zriedkavá, preto sa nám zdá vhodnejšie ju explicitne v prepise zaznačiť a zachovať tak konzistenciu v prepise písmen *ю, я, ε*.

Prepis *кє*

V pravidlách sa pri prepise *кє* uvádza „ako v ruštine“, v tabuľke prepisu z ruštiny sa uvádza, že prepis tejto dvojice písmen je *ks* „v ruských slovách na rozhraní morfém“, *x* „v slovách so zreteľným neruským pôvodom“. Úmysel je jasný, ale vysvetlenie vedie k rozporom, pretože u *к р а ж и н с к é* slovo obsahujúce dvojicu písmen *кє* rozhodne nie je *р у с к é* slovo, takže prvé pravidlo naň nemôžeme aplikovať, v prípade ukrajinského (neruského) pôvodu slova musíme podľa existujúcich pravidiel *кє* prepísať písmenom *x* a v prípade ukrajinského slova ruského pôvodu pravidlo nemáme. Navrhujeme explicitne napísať pravidlo: „*кє* prepisujeme ako *ks* v ukrajinských slovách na rozhraní morfém, ako *x* v slovách so zreteľným neukrajinským pôvodom“. Ako príklad uvádzame prepis slova *Олександр* – *Olexandr*. Zostáva na osobitné zváženie, či by nebolo lepšie používať vždy jednotný prepis dvojicou písmen *ks*.

Prepis *-ння, -ття, -ддя, -лля, -нню, -нні...*

Osobitným prípadom sú skupiny písmen *-ння, -ття, -ддя, -лля*, v ktorých dochádza ku geminácii palatalizovanej spoluhlásky – ich výslovnosť je teda [n^j:a], [t^j:a], [d^j:a], [l^j:a]. Podľa súčasných pravidiel by sme ich do slovenčiny prepísali ako *-ňňa, -ťťa, -dďa, -llla*. Otvorenou otázkou zostáva, či dáme prednosť tomuto prepisu, skôr zodpovedajúcemu pôvodnému pravopisu, alebo či by nebolo lepšie ich prepisovať ako *-ňňa, -ťťa, -dďa, -llla*, čiže skôr preferovať výslovnosť.

Na záver by sme ešte chceli podotknúť, že existuje oficiálny (prija-
tý ukrajinskou právnickou terminologickou komisiou v roku 1996) prepis
ukrajinského písma do latinky, založený na anglickom pravopise, ktorý sa
používa hlavne na prepis geografických a iných názvov. Tento systém po-
užívajú OSN a iné diplomatické a medzištátne organizácie. Vzhľadom na
to, že nejde o ukrajinský pravopis, ale len o systém prepisu, odporúčame
naďalej používať v bežných slovenských textoch prepis podľa Pravidiel slo-
venského pravopisu a medzinárodný („anglický“) prepis iba v oficiálnom
medzinárodnom kontexte, ak si to vyžaduje situácia. V odborných textoch
je zase vhodnejšie používať vedeckú transliteráciu definovanú príslušnými
normami.

LITERATÚRA

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava:
Veda 2000.

Vseukrajinskij perepys naseleňna. Deržavnyj komitet statystyky Ukrainy.

<http://www.ukrcensus.gov.ua/>

DANIELS, Peter T.: The World's Writing Systems. New York, Oxford: Oxford University Press
1996.

ŠYROKOV, V. A., KOSTYŠYN, O. M., RABULEC, O. H., ŠEVČENKO, I. V., SYDORČUK,
N. M.: Slovnky Ukrainy 1.4. Vydané na CD ROM nosiči.

Portal „Hromadskyj prostir“. <http://www.civicua.org/>

Rišeňna ukrajinskoji komisii z pytaň pravnyčoji terminolohiji №9 Protokol № 2 vid 19 kvitňa
1996 r. Pravyla vidtvoreňna(vidtvoreňna) ukrajinskych vlasnych nazv zasobamy anhlijskoji movy.
<http://www.hostmaster.net.ua/docs/translit/>

Slovo mláka v slovenských geografických názvoch

IMRICH HORŇANSKÝ

Významná úloha apelatív, ktoré tvoria slovný základ pomenovaných
geografických objektov, sa už dnes všeobecne prijíma. Š. Ondruš v diele
Odtajnené trezory slov (2000, s. 67) podal prvotnú sémantiku, sémantickú
denotátovú motiváciu, názvu vrchu *Makyta* v katastrálnom území Lazy pod